

SAYI 39 • 2012

OSMANLI ARAŐTIRMALARI
THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

*Other Places:
Ottomans traveling, seeing, writing, drawing the world*

A special double issue [39-40] of the
Journal of Ottoman Studies / Osmanlı Araştırmaları

Essays in honor of
Thomas D. Goodrich

Part I

Misafir Editörler / Guest Editors
Gottfried Hagen & Baki Tezcan

İSAM

Enes Kabakçı, Yüksel Çelik and Fatih Yeşil). The group of writings represents a veritable encyclopedia of new approaches to the question of the Ottoman, British and Russian fleets and the troubled anti-Napoleonic diplomacy of the period. All are richly endowed with footnotes. Also in the section is an exhaustive historiographical review on Selim's diplomacy by Güneş Işıksel, and a piece on Selim III's policy on the Caucasus by Mustafa Aydın.

Two articles comprise the section on Selim's initiatives in setting up permanent diplomatic missions: M. Alaaddin Yalçinkaya examines Yûsuf Agah in London and Abdullah Uçman takes on Ebubekir Râtib Efendi in Vienna. Yalçinkaya has previously issued some of this material in English ("Mahmud Raif Efendi as the Chief Secretary of Yusuf Agah Efendi, The First Permanent Ottoman-Turkish Ambassador to London (1793-1797)" *Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi*.) Readers might also like to know that Fatih Yeşil has just published what appears to be the definitive volume on the all important report that Râtib Efendi compiled for Selim III (*Aydınlanma Çağında bir Osmanlı Kâtibi: Ebubekir Râtib Efendi (1750-1799)*, 2010).

In the section on art and music are two articles: one by the well-known art historian Günsel mentioned above and another on Selim's music by Şehvar Beşiroğlu. The final piece, by Ali Yaycıoğlu, is on the *Sened-i Ittifak of 1808*, a fitting closure to a volume commemorating successes as well as failures of the Selimian regime. What is new here is the deliberate placing of the Ottoman crisis in the context of the constitutional crises of the world in what C. A. Bayly has called "the first age of globalization." Authors and editor alike are to be congratulated for this erudite and informative collection of articles.

Virginia Aksan, McMaster University

Kevin Featherstone .. [et al.]

The Last Ottomans: The Muslim Minority of Greece 1941-1949

Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010, xxxiv+343p.

İkinci Dünya savaşı sonrası Avrupa siyasî yapısının şekillenşi sürecinde, Balkan halklarının tutumu, son yıllarda yakınçağ tarihçilerinin ilgisini daha fazla çekmeye başladı. Palgrave yayınlarının *Güneydoğu Avrupa Üzerine Yeni Yaklaşımlar* serisi altında çıkan ve yazarlığını Kevin Featherstone, Dimitris Papadimitriou, Argyris

Mamarellis ve Georgios Niarchos'un üslendiği *Son Osmanlılar, 1940-1949 Yılları Arası Yunanistan Müslüman Azınlığı (The Last Ottomans, The Muslim Minority of Greece, 1940-1949)* isimli kitap, İkinci Dünya Savaşı ve Yunan İç Savaşı'nda (1946-1949) Batı Trakya'da yaşayan Müslüman azınlığın savaşa verdiği refleksi inceleyen bir çalışma olarak karşımıza çıkıyor. Eser, Yunanistan, Türkiye, Bulgaristan, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletlerine ait devlet arşivlerinin ve bu ülkelerdeki dönemin yazılı basının iyi bir şekilde taranmasını içermekle birlikte, Yunan İç Savaşı'nda, gerek aslı gerekse de tâli görevlerde bulunmuş Batı Trakya'lı müslüman kişiler ile yapılan görüşmeleri de temel referansları arasına almaktadır. Bu yönüyle eser, bir sözlü tarih çalışması örneği olmakla birlikte, erişilen kaynakların kapsamı düşünüldüğünde, eserin konusunu teşkil eden dönemin ve halkın historiyoğrafisine önemli ölçüde katkıda bulunduğu söylenebilir.

Balkan Savaşları sonrası, Batı Trakya'da yaşayan halkın içinden geçtiği süreçler dikkate alındığında, Lozan Anlaşması ile birlikte azınlık konumuna düşürülen bölgede yaşayan Müslümanların, özellikle Yunan İç Savaşı esnasında siyasî otomomluk talebinde bulunmamış olmalarını bir muamma olarak niteleyen çalışma, temel sorunsal olarak kendine bu siyasal anlamdaki durağanlığın etiyolojisini sorgulamak olarak belirler. Çalışma boyunca sürekli vurgulanan temel tez, tarihsel olarak Batı Trakya azınlığının takındığı farklı siyasî tutumların kısa vadeli ve geçici stratejilerin birer sonucu olduğu, diğer birçok Balkan halklarında olduğu gibi siyasî anlamda bağımsız bir yapıya evrilecek cinsten bir siyasetin benimsenmediği iddiası olmuştur.

Çalışmanın ilk bölümünde Balkan Savaşları'ndan başlayıp, İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte, Batı Trakya Müslüman Azınlığının demografisini, siyasî ve ekonomik tarihini 1940-49 yıllarındaki sürecin bir arka planı olarak inceleyen yazarlar, bölgede yaşayan farklı etnik grupların nüfus yoğunluğu değişiminin bir krokisini de sunmaktadırlar. Buna göre başlıca üç etnisiteden – Türk, Pomak ve Romen- oluşan bölgedeki Müslüman halkın nüfusu otuzlu yılların başlarına gelindiğinde, Balkan Savaşları öncesindeki nüfusa nispetle yaklaşık olarak üçte iki oranında azalmıştır. Balkan Savaşları öncesi yok denecek kadar az olan Yunan nüfusu ciddi bir artış göstererek otuzlu yılların başında toplam nüfusun yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Yazarlara göre bu artışın bağlanacağı en önemli sebeplerden biri, mübadele arifesinde bölgeye Karadeniz'den gerçekleşen Pontus göçüdür. Bir diğer önemli neden de mübadele sonrası Yunan devletinin iskan politikaları olmuştur. Şüphesiz ki bu politikaların en önemli sonucu, bölgede yaşayan Müslüman halkı anlaşma ile belirlenen azınlık statüsünü reel şartlar altında gerçekleştirerek azınlıklaştırmak olmuştur. Böyle bir stratejinin politik nedenlerinden belki de en önemlisi, Batı Trakya'da yaşayan müslüman halkın,

Lozan öncesi süreçte üç defa bağımsızlık ilan ederek bölgede bir devlet kurma girişimleri olmuştur. Her ne kadar bu girişimler uzun soluklu olmayıp, dönemin şartlarına göre atılmış adımlar olsa dahi, modern Yunan devleti adına bu tecrübe bir tehdit olmaya devam etmiştir.

İkinci bölümde, ana konudan biraz uzaklaşarak Batı Trakya Müslüman azınlığının Lozan Anlaşması'nda belirlendiği üzere hâmisi konumunda olan Türkiye ile Yunanistan'ın 1930-40 yılları arasındaki siyasî, kültürel ve ekonomik ilişkilerini ele alan yazarlar, bu dönemin iki ülke arasında ciddi bir yakınlaşmanın yaşandığı bir sürece tekabül ettiğini vurgularlar. Bu yakınlaşmanın temelinde ise daha çok siyasî ve askerî güvenlik dürtülerinin olduğunu göstermeye çalışan yazarlar, bu yakınlaşmanın azınlık üzerine doğrudan etkilerinin çok fazla belirgin olmadığını, ancak var olan iyimser havanın azınlığa da yansıdığı sonucuna varmaktadırlar. İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ile Türkiye'nin ilginç tarafsız tavrı – örneğin bir yandan İngiltere'nin çıkarlarını koruyacağını ilan ederek diğer yandan Almanya ile ekonomik ilişkilerine devam etmesi - Batı Trakya azınlığının tavrı ile de paralellikler arz etmektedir. Bir yandan 1940-41 yıllarında gerçekleşen Yunanistan İtalya savaşına gönüllü olarak katılan azınlık mensupları mevcut iken, diğer yandan bu yıllarda azınlıktan Türkiye'ye göç edenlerin sayısı on iki binin üzerinde bir rakama tekabül etmektedir. Böylece yazarlar, savaşın başlangıç yıllarından başlayarak azınlığın savaşa verdiği tepkinin genele ircâ edilebilecek bir cinsten olmadığı tezine ulaşmaktadır.

Eserin ana gövdesini oluşturan sonraki beş bölüm sırasıyla, İkinci Dünya Savaşı esnasında bölgenin Bulgarlar tarafından işgalini (1941-44), bu işgale azınlığın tepkileri ve işgalin doğurduğu sosyoekonomik koşulları, savaşın sona ermesiyle birlikte Yunanistan'da yaşanan otorite boşluğu ve iç savaşın patlak verdiği süreci (1944-46) ve Yunan İç Savaşı'nı (1946-49) Batı Trakya ekseninde konu edinmektedir. Yaklaşık olarak on yıllık bir süreci kapsayan dönem kronolojik bir dizin ile işlenmekle beraber, özellikle daha önce erişilememiş devlet arşivleri ve sözlü deliller, yaşanan süreci daha anlaşılır kılmak adına önemli birtakım ipuçları sunmaktadır.

Yazarlar, Bulgaristan devlet arşivlerinin tetkiki sonucunda, Batı Trakya Müslüman azınlığının bölgedeki siyasî aktörlerce ilk defa yekpare olarak algılanmayıp etnik bir ayrışmanın gerçekleştiği dönemin Bulgar işgali ile başladığı sonucuna ulaşırlar. Bulgar yönetiminin, Akdeniz'e açılma güdüsüyle işgal ettiği topraklarda kalıcı olmaya kararlı bir strateji geliştirme çabası içinde olduğunu belirten yazarlar, bunun sonucunda Bulgar yönetiminin bölge halkı nezdinde bir meşruiyet arayışının kaçınılmaz olacağını vurgulamaktadır. Bir yandan bölgede akıl almaz

aşırılıklar ortaya koyan Bulgarlar, diğer yandan da kendilerini farklı yollarla kabul ettirme çabasında olmuşlardır. Slav kökenli bir dil konuşan azınlığın üç etnik grubundan biri olan Pomaklar Bulgar yönetiminin ilgi odağı olmuştur. Pomaklara Bulgar kimliği kazandırmaya yönelik faaliyetlere dair birçok örneğin sunulduğu çalışmada, bu denli zor şartların olduğu bir süreçte, Pomaklar arasında bu ısındırma faaliyetlerinin işlevini büyük ölçüde yerine getiremediğini belirten yazarlar, bunun altında yatan sebebin de, etnik bağların kısa süre içerisinde din merkezli oluşmuş bir kimliği ikame edememesi olarak ortaya koymuşlardır. Bulgar yönetiminin bölgede ortaya koyduğu aşırılıkların en başından beri Pomaklar tarafından kabul edilemez oldukları, bazı noktalarda tanınan ayrıcalıkların bu kanaati değiştirmede, eser boyunca sözlü kanıtlar ile de desteklenmektedir.

Bununla birlikte, Pomakların siyasî anlamda bir koz olarak kullanılmaya çalışılması, savaş tazminatı konusu gündeme geldiğinde, Yunan yönetimi tarafından da gerçekleştirilmiştir. Esasında Yunanistan'ın Yalta Konferansı öncesi Bulgar tehdidini elimine etmek amacıyla, mevcut sınırların yaklaşık 50 km içersine girerek, Bulgaristan ile sınırını dağlık bölgeden arazi bakımından daha emniyetli sayılabilecek düz bir yere kaydırma çabasının olduğunu belirten yazarlar, işte tam bu bölgede yoğunluklu olarak Pomaklar'ın yaşadığına dikkat çekerler. Bu süreç içerisinde Yunan yönetimi, sınırlarına ilhak etmeyi düşündüğü topraklarda yaşayan halka daha ılımlı görünebilmek adına, kendi topraklarında yaşayan akraba topluluğa daha ayrıcalıklı bir yaklaşım geliştirmiştir. Netice itibari ile, Yunanistan'ın mevcut sınırlarını genişletme arzusu Müttefik devletlerce en başından kabul görmediğinden Yalta Konferansında konusu dahi edilmemiştir. Bu sürecin elbette ki en önemli yanı, Yunan hükümetinin Müslüman azınlığın farklı etnisitelerden oluştuğunun farkına varması bakımından bir milâd oluşudur.

Yunan İç Savaşı, her ne kadar azınlığın dışında gelişen olaylar ile açıklanabilecek bir durum ise de, aslında savaş azınlığı bilfiil içine almıştır. İç savaş, Bulgar ve Alman işgaline karşı direnişe geçen farklı ideolojik gerilla gruplarının savaş sonrası Yunanistan'ının siyasî rotasına yönelik yaklaşımların farklılığından kaynaklanarak başkent Atina merkezli ortaya çıkmış olmakla beraber, çatışmalar yoğun bir biçimde Makedonya ve Trakya bölgelerinde yaşanmıştır. Bir tarafta Yunanistan Komünist Partisi'nin desteklediği ve Rusya benzeri bir siyasî rejim peşinde olan *Yunanistan Demokratik Ordusu*, diğer tarafta Kral yanlısı ve muhafazakarlardan müteşekkil *Yunanistan Milli Ordusu* arasında gerçekleşen iç savaş, savaşın ortaya çıkışı sebebine matuf bir nedenden ötürü azınlık tarafından ilgi görmemiştir. Muhafazakar cephenin, özellikle Müttefik devletlerin de desteğini arkalarına alarak Komünist cepheyi zayıflatmaya başlaması ile birlikte, Komünist cephe, kontrolü altında bulunan bölgelerden azınlık mensuplarını çoğunlukla icbâr yolu ile kendi

ordusuna dahil etmiştir. Kısa zamanda, Komünist cephe saflarından ne uğruna savaştığını bilmeyen bir asker topluluğu oluşmuş, Demokratik Ordu bu soruna bir çözüm olması amacıyla, yakın zamanda vefat eden Türk asıllı Mihri Belli'yi bir ideolojinin telkinini gerçekleştirmek üzere, yüzbaşı ünvanı ve *Kemal Kaptan* müstearını vererek ordunun saflarına katmıştır. Yazarlara göre Mihri Belli'nin iç savaş sırasında gerçekleştirdiği belki de en önemli şey, Komünist cephe ile azınlıktan toplanan askerler arasında daha yakın bir iletişimi sağlamış olmaktan öteye geçmemektedir. Zira gerek sözlü deliller, gerek iç savaş sonrası seçim istatistikleri, Komünist ideolojinin hiçbir şekilde Müslüman azınlık tarafından benimsenmediğine işaret eder mahiyettedir. Yazarlara göre Demokratik Ordu'ya azınlıktan gönüllü katılımın olduğu vâki olmakla birlikte, bunun altında daha çok bireysel iktidar güdülerinin var olması yatmaktadır.

Buna mukabil, azınlığın muhafazakar cepheye daha yakın bir konum aldığını ancak ciddi anlamda destek vermekten de uzak durduğunu gözlemleyen yazarlar, bu cephede yer alan ve Karadeniz bölgesinden Yunanistan'a mübadele öncesi göç eden Pontuslar'ın azınlıkla benzer bir kültürel arka plana sahip olmalarını, dahası bu gibi kişilerin Türkçe konuşabiliyor olmalarını bu yakınlığın altındaki temel etkenler olarak ortaya koymaktadırlar. Bu gruplar ile olan yakınlığın Bulgar ve Alman işgaline karşı direnişte de olduğu göze çarpmaktadır.

On yıllık süreç içerisinde Türkiye, Lozan Anlaşması'nda belirlendiği üzere, Batı Trakya Müslüman azınlığının hâmesi konumunu, büyük ölçüde tarafsız kalmak kaydı ile Gümülcine Başkonsolosluğu aracılığıyla yerine getirmeye çalışmıştır. Yazarlar, mevcut konjoktür içerisinde siyasî bir yol haritası çizme durumundan uzak olan Başkonsolosluğun, çoğunlukla can ve mal güvenliği gibi konularda etkin olduğunu kaydederler.

Eser Batı Trakya Müslüman Azınlığını Son Osmanlılar olarak nitelemekle birlikte, kanaatimce azınlık ile Osmanlı arasındaki bağın nasıllığına dair sarîh bir açıklama getirmemektedir. Çalışma boyunca ortaya konan temel tez, azınlığın, etrafında gelişen siyasî olaylara karşı, yerine göre tepki vererek, daha içe dönük ve uzun vadeli olmayan dolayısıyla da anlaşılması zor bir tutum içinde olduğudur. Eğer benzerliğin bu veçheden kurulduğunu düşünürsek, bu durum en genel anlamı ile Osmanlı olgusu ile ne derecede örtüşmektedir? Osmanlı toplumunun ulus kimliği edinmeye imkan vermeyen bir yapıya sahip olduğunu ifade eden yazarlar buna paralel olarak azınlığın ulus kimliği kazanmakta güçlendiğini vurgularlar (s. 299). Ancak benzerlik bu yönden kurulmuş ise, burada siyasî anlamda bir yön tayin edebilme aciziyetinden ne derecede bahsedilebilir? Ulus kimliği kazanma karşısında bir direnç, yönsüzlüğe mi yoksa yönü kat'i bir

şekilde tayin edilmiş bir istikamete mi işaret eder? Bu gibi sorular dikkate alındığında eser, iddialı bir tarihyografi çalışması olmakla beraber, konu edindiği toplumu bir süreklilik ve kendi iç dinamikleri ekseninde ele alabilmiş olmaktan biraz uzak durmaktadır. Fakat okuyucu, eline aldığı çalışmanın künyesinde ifade edileni, sayfalar ilerledikçe tüm yönleri ve derinlikli analizler ile bulmak arzusu- nu hala saklı tutabilir.

Adnan Tsiligkir

Eric R. Dursteler,

Venetians in Constantinople: Nation, Identity and Coexistence in the Early Modern Mediterranean,

The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2006 / *İstanbul'daki Venedikliler Yeniçağ Başlarında Akdeniz'de Millet, Kimlik ve Bir Arada Varoluş*, Çev. Taciser Ulaş Belge, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, 276 sayfa, notlar, dizin, illüstrasyon, minyatür, harita, sözlükçe, kaynakça.

Eric R. Dursteler'in The Johns Hopkins Üniversitesi tarafından 2006 yılında yayınlanmış eseri, Türkçe'ye çevrildi. Dursteler, *İstanbul'daki Venedikliler Yeniçağ Başlarında Akdeniz'de Millet, Kimlik ve Bir Arada Varoluş* adlı eserinde yeniçağ başlarında Akdeniz'in yalıtılmış ve halinden memnun bloklardan oluştuğu yönündeki geçmişte tarih yazıcılığında bazı araştırmacıların itibar ettikleri görüşün sorgulandığı çalışmalardan biri. Dursteler, diplomatik raporları, mektupları, seyahatnâmeleri, noter kayıtlarını, Venedik, Floransa, Dubrovnik devlet arşivlerindeki, Vatikan Kütüphanesi'ndeki malzemeyi ve farklı dillerde yazılmış çok sayıda seyahatnameyi kullanarak 16. ve 17. yüzyılda İstanbul'da Venedikliler ile Osmanlılar arasındaki kültürel ve ticari ilişkileri inceleyerek söz konusu dönemde büyük Akdeniz coğrafyasında kültürel alışverişin kesin ikiliklere dayanmadığını ortaya koymayı amaçlamış. Bu amaca yönelik olarak, İstanbul'da bulunan ve resmi olarak kabul edilen Venedik milletini oluşturan gruplar ile gayriresmi olarak Venedik milletine dahil olan grupları ele almış. İstanbul, yeniçağın başlarında Akdeniz, Ortadoğu ve Avrupa'nın her yanından insanları çeşitli nedenlerden dolayı kendine çeken bir şehirdi. Şehrin güzelliklerinin yanısıra sunduğu ticari imkânlar da çekim gücünü oluşturan unsurlardandı. Bu açıdan ele alındığında, İstanbul yeniçağın başında Venedik Devleti'nin resmi görevlileri haricindeki Venedikliler'i de kendine çekmiştir.